

کارکردهای تربیتی مسجد بر زنان با تاکید بر آیات و روایات

فروزان فروغیان^۱

چکیده:

پشتوانه بسیاری از آموزه های دینی دارای توجیه عقلانی است. اگر پشتوانه عقلانی این آموزه ها برای مخاطبین روشن شود شاهد همراهی بیشتری از مخاطبین با آموزه های دینی خواهیم بود. یکی از آموزه های عقلانی دین، سفارش به حضور زنان در مسجد است. حضور زنان در مسجد، آثار فراوانی را به دنبال دارد. چون مساجد خانه های خدا در روی زمین، مرکز وحی و انوار الهی، بازاری از بازارهای آخرت، و منبع فیوضات معنوی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی، تربیتی و عبادی است که بانوان نیز با شرایطی می توانند از همه این نتایج و آثار برخوردار شوند. احادیث می گویند مسجدها خانه خدا در روی زمین اند. جایی که حضور خداوند بیشتر احساس می شود و قداست آن با هیچ یک از جاهای زمین قابل مقایسه نیست. از جمله آثار حضور زنان در مسجد آثار عبادی، آثار علمی و آثار سیاسی و نیز برخی از این آثار صرفاً برای خود شخص، برای در ارتباط با استحکام خانواده و جلوگیری از آثار سوء، طلاق برخی نیز فراتر از خانواده و مربوط به عالم همسایگی است. از جمله این آثار میتوان به این موارد اشاره کرد پرورش استعداد های هنری و تقویت مهارت های فنی، پرشدن اوقات فراغت به نحوه احسن تقویت اشتغال تقویت بنیان، خانواده فراگیری مهارت های دینی زندگی، شناخت درست نسبت به همسر داری، دینی ترویج اصل فرزندآوری آگاهی یابی نسبت به تربیت صحیح، فرزند آگاهی یابی نسبت به حقوق خانواده فرهنگ سازی جهت مراجعه به مشاور، جلوگیری از گسترش طلاق در جامعه حکمیت میان زوجین مأمّن مناسب برای دوران پس از طلاق، حمایت اقتصادی از زنان مطلقه بستر سازی برای ازدواج مجدد و تحکیم روابط همسایگی.

کلیدواژه: آثار تربیتی، مسجد، تربیت، خانواده، زنان

مقدمه:

در روزگار کنونی، مخاطبین دعوت های دینی صرفاً به اصل آموزه توجه ندارند، بلکه همواره در پی فهم چرایی این آموزه ها هستند بیان فلسفه و حکمت احکام و آموزه های دینی، از سویی موجب ارائه نگاهی عقلانی نسبت

۱- طلبه هفتم پاره وقت، حوزه شهید مطهری، foruzanforughian1393@gmail.com

به دین برای دیگران میشود و از سویی سبب افزایش استقبال مخاطبین دعوت دینی از آموزه های اسلام و پایبندی هر چه بیشتر آنها به دین میگردد.

یکی از آموزه های دینی دعوت همه مسلمانان از جمله زنان به حضور در مساجد است. مسجد، مهمترین و اولین کانون اجتماعی در اسلام است که سفارشهای فراوانی نسبت به حضور مسلمانان در آن شده است. از همان صدر اسلام شاهد حضور چشم گیر زنان در مساجد هستیم.

تا کنون تحقیقی که بر موضوع کارکردهای تربیتی مسجد بر زنان تمرکز کرده باشد، انجام نشده است. توضیح اینکه از سویی شاهد مقالاتی درباره جواز حضور زن در مسجد هستیم، و از سوی دیگر مقالاتی ناظر به «کارکردهای مسجد» اما تحقیقی درباره کارکردهای تربیتی مسجد بر زنان به صورت خاص، تا کنون انجام نشده است نوشته حاضر در صدد پرکردن این خلأ است تا از این طریق روشن شود سرّ سفارش به حضور زنان در مسجد چیست.

واژه شناسی مسجد:

واژه مسجد در بعضی از لهجه های قبایل عربی به صورت مسید^۱ آمده است. قلب حرف جیم به یا در میان عرب های جزیره العرب شایع است. همچنین در اندلس و بلاد، مغرب به مسجد، مسید گفته می شود. با اینکه لفظ مسجد و مشتقات آن مکرر در قرآن آمده است چنین می نماید که ورود این واژه از سریانی به عربی بعید نیست، چون زبان های عربی و عبری و سریانی و نبطی تقریباً ریشه واحدی دارند. مسجد اسمی است برای محل عبادت خواه در آن سجده بشود یا نشود. در میان زرتشتیان به جای لفظ مسجد لفظ مزگت یا مزکت تلفظ شده است. در صدر اسلام گاهی دیده می شد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم الفاظی را اختراع می کنند که بین اعراب متداول نیست؛ به عبارتی اصل و ریشه آن کلمه در اذهان عمومی وجود داشت اما مشتقی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می ساخت برای مردم غریب و ناآشنا بود. برای مثال، زمخشری به این آیه اشاره میکند «ولا تلقوا باید یکم الی التهلکة^۲» و میگوید هیچگاه عرب ماده «ه ل ک» را بر وزن «تفعله» استعمال نکرده بود؛ اما خداوند متعال در قرآن کریم این ماده را بر این وزن بر زبان مبارک پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم جاری ساخت.

نمونه دیگر این نوع مشتق سازی ها در کلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم لفظ «مسجد» و دیگر مشتقات واژه «س ج د» است. هر چند ریشه این واژگان یعنی ماده «س ج د» و برخی از مشتقات آن در کلام عرب وجود داشته است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم هنگام استعمال این واژه، در قالب اسم مکان هیچ نوع تغییری در اصل معنای لغوی آن ایجاد نکرد و مردم هر چند با ساختمان ترکیبی لفظ مسجد آشنا

^۲- بقره ۱۹۵

نبودند، اما در مواجهه با آیات مسجد اصل معنای واژه «سَجَدَ» را می شناختند و مشتقات قرآنی براساس همان معنای متعارف معنی میشد به هر حال نام پرستشگاه رسمی واجتماعی مسلمانان مسجد گذاشته شد تا نشانی باشد بر نهایت عظمت مسجود.

جایگاه مسجد:

الف. جایگاه مسجد درقران

واژه مسجد مکرر در قرآن به کار رفته است که در ۲۲ مورد مفرد و در ۶ مورد دیگر جمع است؛ آیاتی که واژه «مسجد» در آنها به صورت مفرد ذکر شده است عبارتند از: سوره بقره (آیات ۱۴۵، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۹۱، ۱۹۶ و ۲۱۷)؛ سوره مائده آیه ۲؛ سوره اعراف (آیات ۲۹ و ۳۱)؛ سوره انفال، آیه ۳۴؛ سوره توبه، آیه ۷؛ سوره کهف، آیه ۲۱؛ سوره عنکبوت، آیه ۷؛ سوره فتح، (آیات ۲۵ و ۲۷)؛ سوره حج، آیه ۲۵. همچنین آیاتی که واژه مسجد به صورت جمع در آنها ذکر شده است، عبارتند از سوره بقره (آیات ۱۱۴ و ۱۸۷)؛ سوره توبه، (آیات ۱۷ و ۱۸)؛ سوره حج، آیه ۴۰؛ سوره جن، آیه ۱۸. در آیات قرآنی، مراد از مسجد، مکان مقدسی است که مخصوص عبادت خدا است. اما در هیچ کدام از آیات به ساختمان اسلامی مشخص و خاصی اشاره نشده است.

در تفسیر مجمع البیان درباره کلمه مساجد ذیل آیه «و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا»^۳ چهار معنا از مفسران نقل شده است:

۱. برخی بر آن اند که مراد از مساجد، اعضای هفتگانه است که انسان باید هنگام سجده آنها را بر زمین بگذارد از امام محمدتقی علیه السلام نیز روایتی نقل شده است که ایشان در جواب معتصم این آیه را همین گونه تفسیر کرده اند.

۲. برخی دیگر از مفسران معتقدند مراد از مساجد، همه زمین است؛ زیرا همان گونه که گفتیم در آئین محمدی صلی الله علیه و آله و سلم همه زمین مسجد و پرستشگاه است.

۳. براساس نظر سوم، این کلمه در معنای «نماز» به کار رفته است؛ زیرا مسجد به مفهوم سجده است و مراد از سجده نیز همه نماز است.

۴. چهارمین معنایی که برای «مساجد» ذکر شده، همان مکان عبادت مسلمانان است؛ همان مفهومی که ذهن هر مسلمان، با شنیدن واژه مسجد، آن را به یاد می آورد.

^۳ - جن، ۱۸.

شاید بتوان گفت روشن ترین معنی برای آیه مورد بحث همین معنای اخیر است که بر پایه ی آن مساجد معبد و پرستشگاه مسلمانان تفسیر شده است. این مفهوم با آنچه امام جواد درباره ی این آیه نقل کرده است منافات ندارد؛ بلکه ایشان با این سخن از معنای باطنی آیه پرده برداشته است. ایشان فرموده اند: که قرآن گاه معنای مختلف هفتادگانه دارد.

خداوند متعال در آیه دیگری میفرماید: «قل امر ربی بالقسط و اقیموا وجوهکم عند کل مسجد و ادعوه مخلصین له الدین کما بداکم تعودون؛ بگو پروردگارم به دادگری فرمان داده است و در هر مسجدی روی خود را مستقیم به سوی قبله کنید و در حالی که دین خود را برای او خالص گردانیده اید، وی را بخوانید؛ همانگونه که شما را پدید آورد به سوی او برمی گردید»^۴ در این آیه، در مورد معنای کلمه مسجد نیز مباحثی شبیه به آنچه در آیه قبل گذشت مطرح شده است.

قرآن در سوره حج به صراحت مسجد را جایگاه ذکر و یاد خداوند متعال معرفی میکند و میفرماید: «أَذِّنْ لِلَّذِينَ يَقَاتِلُونَ بَانِهِمْ ظُلْمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ» (۳۹) الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبَّنَا اللَّهُ وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيعَ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (۴۰)؛ به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده، رخصت [جهاد] داده شده است چرا که مورد ظلم قرار گرفته اند و البته خدا بر پیروزی آنان سخت تواناست. همان کسانی که به ناحق از خانه هایشان بیرون رانده شدند. [آنها گناهی نداشتند] جز اینکه می گفتند: «پروردگار ما خداست» و اگر خدا بعضی از مردم را با بعض دیگر دفع نمی کرد، صومعه ها و کلیساها و کنیسه ها و مساجدی که نام خدا در آنها بسیار برده می شود، سخت ویران می شد، و قطعاً خدا به کسی که [دین] او را یاری میکند یاری میدهد چرا که خدا سخت نیرومند شکست ناپذیر است»^۵؛ در این آیات کلمه، «صوامع» جمع «صومعه» به معنای دیر و محل عبادت و ریاضت راهبان در بیابان ها و غارهاست. کلمه ی «بیع» جمع «بیعه»، محل عبادت مسیحیان است و کلمه «صلوات» جمع «صلاه»، همان کنیسه و محل عبادت یهودیان است.

روشن است که «خرابی مسجد» به معنای محو اتحاد و تشکّل، قطع رابطه با امام عادل، فراموشی فقرا، عدم آگاهی از اوضاع و غفلت از خدا است، لذا به محض اینکه دشمن توانایی داشته باشد، اقدام به قلع و قمع این مراکز می کند.

ب. جایگاه مسجد در روایات

۴- اعراف، ۲۹.

۵- حج ۳۹ و ۴۰.

ائمه معصومین علیهم السلام درباره مسجد مطالب ارزشمند و گرانبهای نقل کرده اند که همگی بر ارزش وعظمت مسجد دلالت دارد. بعضی از روایت ها به طور صریح اهمیت جایگاه مسجد را بیان کرده است که به آنها اشاره می کنیم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «الْمَسَاجِدُ أُنْوَارُ اللَّهِ؛ مسجدها انوار الهی هستند»^۶. همچنین آن حضرت فرمود: «أَحَبُّ الْأِبْلَادِ إِلَى اللَّهِ مَسَاجِدُهَا؛ محبوب ترین جای شهرها نزد خدای متعال مساجد شهرهاست»^۷. در حدیثی دیگر نیز فرمود: «الْمَسَاجِدُ مَجَالِسُ الْأَنْبِيَاءِ؛ مسجدها محل جلوس پیامبران الهی است»^۸.

آنچه از کلام پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم بر می آید این است که مسجد از بهترین مکان ها روی زمین است و همواره انوار الهی و عنایت خدای بزرگ همراه آن است. تأکید بر جلوس پیامبران در مسجد، مؤید این است که بهترین محبوب ترین و مقرب ترین بندگان خدا، پیامبران، به مسجدها توجه و در آن حضور داشته اند. از امام صادق علیه السلام پرسیده شد: علت تعظیم و بزرگداشت مساجد چیست؟ حضرت فرمود: خداوند امر فرموده است به تعظیم مساجد؛ زیرا مساجد بیوت الهی است در زمین. همچنین، امام در روایت دیگری فرمود: به مسجد بروید؛ زیرا مساجد خانه های خدا در زمین هستند.

از این روایت ها به روشنی پیداست که مسجد مورد تأکید و عنایت الهی است، محل توجه انبیا و اولیای خدا است، و اگر شخصی با ایمان به دنبال مکانی امن و با آرامش است، باید به سمت مسجد برود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «الْمَسْجِدُ بَيْتُ كُلِّ تَقِيٍّ؛ مسجد خانه هر پرهیزکار است»^۹. در روایتی دیگر نیز فرمود: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ مَجْلِسُهُ مَسْجِدُهُ؛ همانا مجلس مؤمن مسجد است»^{۱۰}.

حضور زنان در مسجد

هر چند سفارشات عمومی نسبت به حضور مسلمین و مؤمنین در مساجد وجود دارد، اما برخی عبارات نیز وجود دارند که دال بر سفارش به حضور زنان در قعر خانه به جای مساجد است. این سفارشات موجب شده که برخی از علما حضور زنان در مسجد را مکروه بدانند و برخی نیز گرچه حکم به کراهت نکرده اند، اما نماز خواندن زن در خانه را برتر از نماز خواندن او در مسجد دانسته اند.

در مقابل این دو دسته، دسته سوم از علما نظیر محقق اردبیلی هستند که نه تنها جواز حضور زن در مسجد را قائل شده اند، بلکه حضور و نماز خواندن زن در مسجد را مستحب دانسته اند. امام خمینی (ره) نیز فرموده اند: «برای زن ها نماز خواندن در خانه، بلکه در صندوق خانه و اتاق عقب بهتر است؛ ولی اگر بتوانند کاملاً

۶-نوری، مستدرک الوسائل، جلد ۳، ص ۴۴۸، ح ۳۹۶۲.

۷-ورام، مجموعه ورام، جلد ۱، ص ۶۹.

۸-نوری، مستدرک الوسائل، جلد ۳، ص ۳۶۳، ح ۳۷۸۶.

۹-پاینده، نهج الفصاحه، ص ۷۷۹، ح ۳۰۸۳.

۱۰-کلینی، کافی (ط - دارالحدیث)، جلد ۴، ص ۷۴۴، ح ۳۷۳۱.

از نظر اسلام هر یک از اعضای خانواده از حقوقی برخوردار است و در مقابل آن نیز وظایف و تکالیفی بر عهده دارند.^{۲۳} این حقوق و تکالیف، ممکن است جنبه الزامی و یا اخلاقی داشته باشند. آگاهی و التزام نظری و عملی هر یک از اعضاء خانواده از جمله زن و شوهر نسبت به حقوق و تکالیف می تواند زمینه همدلی را میان آن ها افزایش و مانع پیدایش کشمکش ها گردد.

یکی از مراکزی که می تواند در زمینه آشنا کردن اعضای جامعه با حقوق و تکالیف سهم قابل توجهی داشته باشد مساجد است. زیرا بخش قابل توجهی از حقوق و تکالیف همسران جزئی از آموزه ها و معارف دینی هستند که هر مسلمانی می بایست علاوه بر آگاهی التزام عملی نسبت به آنها داشته باشد.

نشست ها و مجالس موعظه و نصیحت در مساجد می تواند علاوه بر انتقال این نوع آگاهی ها، با تشویق زوج ها و تحلیل آثار دنیوی و اخروی این، آموزه ها زمینه بروز کشمکش های خانوادگی را کاهش دهد. این امر، علاوه بر اینکه در قالب سخنرانی توسط ائمه جماعات صورت میگیرد، در کانون تخصصی مسجد هم باید به صورت عملی آموزش داده شود.

ز. فرهنگ سازی جهت مراجعه به مشاور

مساجد علاوه بر ایجاد زمینه برای برگزاری کلاس ها و نشست های متفاوت علمی در راستای تقویت بنیان خانواده، آموزش شیوه های صحیح تعامل و حل مسأله، فرهنگ مراجعه خانواده به مشاور را ترویج می دهند و از خانواده ها دعوت می شود که در این جلسات شرکت نمایند.

ائمه جماعات مساجد، امناء و معتمدین نیز می توانند به گونه های متفاوت در این فرآیند مشارکت داشته و مساعدت نمایند تا بعد از آنکه خانواده ها، اصول و مهارت های نظری لازم را یاد گرفتند، آنها را در زندگی مشترک، عملی نموده و اختلافات را کاهش و یا حل نمایند. یکی از راه های مشارکت ائمه جماعت مساجد، ارائه این آموزه ها و مهارت ها از منابع دینی و سیره و سنت گفتاری و عملی معصومان علیهم السلام است.

۳. کارکردهای مرتبط با «طلاق»

الف. جلوگیری از گسترش طلاق در جامعه

^{۲۳} - ر.ک: نبویان، تلازم حق و تکلیف، ص ۱۵۵-۱۷۹.

یکی از کارکردهای مهم مسجد می تواند تنظیم، اصلاح و بهبود روابط اجتماعی و نیز روابط بین همسران باشد؛ روابطی که گاه به سبب بروز ناسازگاری ها به اختلافات عمیق تبدیل شده و به گسستن خانواده منجر می شوند و انواعی از آسیب ها در سطوح متفاوت خرد و کلان را در پی دارد.

مسجد می تواند از دو طریق مانع گسترش طلاق در جامعه شود:

یک. انجام فعالیت های آموزشی نظیر برگزاری سخنرانی های علمی و مشاوره ها و ... توسط کارشناسان فن و در راستای شناخت مسأله و مشکل و ارائه راه حل ها به زوجین با پشتوانه علمی و دینی.

دو. تحقق راهکارهای عملی ای نظیر ایجاد اشتغال، ایجاد صندوق قرض الحسنه، فرهنگ سازی، حکمیت میان زوجین و ... که هر کدام می تواند به نوبه خود در جلوگیری از وقوع طلاق مؤثر باشد. از آنجا که برخی از این موارد اثرشان منحصر به «جلوگیری از طلاق» نیست، بلکه آثار متعددی دارند آنها را تحت عنوان مستقل نیز مطرح کرده ایم.

ب. حکمیت میان زوجین

اگر اختلافات زناشویی عمیق شود و خانواده های زوجین را نیز درگیر کند، امام جماعت و معتمدین مسجد می توانند مسئولیت برگزاری و راهبری حکمیت خانوادگی مطرح در قرآن کریم^{۲۴} را عهده دار شده و با دعوت یکی از اعضای ذی نفوذ خانواده زن و مرد و بررسی اختلافات زوجین، زمینه اصلاح را فراهم نمایند. در این صورت مسجد و امام جماعت و معتمدین می توانند در ادامه مسیر نیز نظارت خود را بر زندگی آنها داشته تا مبادا اختلافات جدیدی پیدا شده و مجدداً تنش شکل بگیرد.

ج. مأمّن مناسب برای دوران پس از طلاق

اتفاقی که بواسطه طلاق برای اغلب زنان رخ می دهد از دست رفتن حامی عاطفی، امنیتی، اقتصادی و نیز پایگاه اجتماعی است؛ لذا آنان در آستانه ابتلاء به آسیب های روانی و اجتماعی قرار می گیرند. مساجد باید قادر باشند در دوره بحران جایگزین مناسبی برای این فقدان ها داشته باشند. مساجد می توانند با برقراری ارتباطات چهره به چهره و تنظیم اوقات فراغت مناسب برای زوجین و فرزندان بخشی، از خلأهای عاطفی آنان را جبران کرده و مانع بروز اختلالات روحی و روانی آنها شوند. احیاء سنت فرزندخواندگی و سپردن برخی کودکان طلاق و بی سرپرست و یا بدسرپرست به بعضی خانواده های علاقه مند به نگهداری فرزند خوانده،

علاوه بر احیاء سنت فرزندخواندگی، کودکان را به عضویت یک خانواده در آورده تا از مواهب و حمایت های متفاوت خانواده میزبان بهره مند شوند.

د. حمایت اقتصادی از زنان مطلقه

زنان پس از طلاق، حمایت اقتصادی شوهر خود را از دست می دهند، لذا عمدتاً دچار دلهره و اضطراب می شوند. مسجد می تواند به عنوان مرجع و پناهگاه، سبب آرامش آن ها شود. راه اندازی مراکز مشاوره تخصصی، مذهبی توسط مساجد و در کنار آنها ارائه راهنمایی های لازم به اعضای خانواده های گسسته شده سبب کنترل آسیب های اجتماعی آنان می شود.

ایجاد زمینه های ارتباط بیشتر این خانواده ها با مساجد، کارکردهای دیگری نظیر جبران کاهش منزلت اجتماعی آنان نیز دارد. همچنین سبب کنترل و نظارت اجتماعی بر آن ها شده و از ابتلاء آن ها به انواع انحرافات پیشگیری می کند. تأسیس صندوق های قرض الحسنه، کاریابی و ... نیز می تواند در حمایت های اقتصادی از خانواده های گسسته حمایت کند.

ه. بسترسازی برای ازدواج مجدد

در اسلام تأکید زیادی به ازدواج شده است.^{۲۵} این توصیه به ایجاد زمینه ازدواج شامل هر زن و مرد مجردی می شود؛ اعم از اینکه قبلاً تجربه ازدواج داشته باشد یا نداشته باشد.^{۲۶} در مقابل نیز همواره زندگی مجردی مورد نکوهش می باشد.^{۲۷} سیره عملی معصومین نیز چنین بوده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم علی رغم سنت جاهلی، با همسر مطلقه زید که پسرخوانده آن حضرت بود، ازدواج کرد.^{۲۸} آن حضرت همچنین با ام سلمه پس از شهادت همسرش ابوسلمه در جنگ احد ازدواج کرد.^{۲۹}

با توجه به مواضع اسلام درباره ازدواج، مسجد که مهم ترین کانون ترویج معارف دینی است، بایستی با تمام قوت در این امر مداخله نموده و زمینه ازدواج مجدد را برای مردان و زنانی که از داشتن همسر محروم شده اند فراهم نماید. برای تحقق این امر، مساجد می توانند مردان و زنان محروم از همسر را شناسایی کنند و زمینه آشنائی آنها را با داوطلبان ازدواج با آنها فراهم کنند و برای تحقق ازدواج کمک های لازم را انجام دهند.

۴. تحکیم روابط همسایگی

۲۵- نور: ۳۲.

۲۶- طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۵، ص ۱۱۳.

۲۷- عاملی، مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام، ج ۷، ص ۱۰؛ کرکی، جامع المقاصد فی شرح القواعد، ج ۱۲، ص ۹.

۲۸- ابن جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک، ج ۳، ص ۳۴۸.

۲۹- بلاذری، جمل من انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۰۷.

حضور مساجد در محله ها می تواند گرمی بخش روابط همسایگان و اطلاع آنها از یکدیگر باشد. در گذشته ها مساجد کوچک و با فاصله های کم از یکدیگر طراحی می شد. اهالی و نمازگزاران ارتباط گرم و عمیقی با یکدیگر داشتند. روابط گرم و صمیمی اهالی مسجد با یکدیگر و نیز با همسایگان مسجد باعث می شد که آنها از حال یکدیگر مطلع بوده و مشکلات با همیاری حل شود. این گونه فعالیت ها میتواند خلأ عاطفی خانواده های گسسته و تأثیر منفی بر آنها را کاهش داده، مانع بروز طلاق و یا به تأخیر انداختن آن و در نتیجه کاهش آسیب های اجتماعی ناشی از طلاق نیز باشد.

نتیجه گیری

در مقاله «کارکردهای تربیتی مسجد بر زنان با تأکید بر آیات و روایات» بیان شد که حضور زن در مسجد کارکردهای تربیتی متعددی دارد تبیین این کارکردها سبب می شود اقبال بیشتری نسبت به آموزه دینی حضور زنان در مسجد صورت بگیرد. کارکردهایی که در این مقاله بیان شدند، عبارت بودند از پرورش استعدادهای هنری و تقویت مهارت های فنی ، پرشدن اوقات فراغت به نحو احسن، تقویت اشتغال تقویت بنیان ،خانواده آموزش مهارت های دینی ،زندگی شناخت درست نسبت به همسر داری دینی، ترویج اصل فرزندآوری، آگاهی دهی نسبت به تربیت صحیح فرزند، آگاهی یابی نسبت به حقوق خانواده فرهنگ سازی جهت مراجعه به مشاور جلوگیری از گسترش طلاق در جامعه حکمیت میان ،زوجین مأمن مناسب برای دوران پس از طلاق حمایت اقتصادی از زنان مطلقه، بستر سازی برای ازدواج مجدد و تحکیم روابط همسایگی.

*قرآن

- ابن بابويه، محمد بن علي، الخصال، قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسين حوزه علميه قم، ۱۳۶۲ش
- ابن جوزي، ابوالفرج عبدالرحمن بن علي، المنتظم في تاريخ الأمم و الملوك، بيروت: دار الكتب العلميه، ۱۴۱۲ق
- ابن حنبل، احمد بن محمد، مسند الإمام أحمد بن حنبل، بيروت: مؤسسة الرساله، ۱۴۱۶ق.
- ابن سعد، ابوعبدالله محمد، الطبقات الكبرى (محقق: محمد عبدالقادر عطا)، بيروت: دار الكتب العلميه، ۱۴۱۰ق .
- بلاذري، أحمد بن يحيى بن جابر، جمل من انساب الأشراف، بيروت: دار الفكر، چاپ اول، ۱۴۱۷ق
- پاينده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران: دنياي دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ش.
- سندی، ابوانس، أرشيف ملتقى أهل الحديث، ج، ۷۹، بينا، ۱۴۳۲ق.
- طباطبایي، سيدمحمدحسين، الميزان في تفسير القرآن، بيروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۷ق.
- عاملی، زين الدين بن علي، مسالك الافهام الى تنقيح شرائع الإسلام، قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، چاپ اول، ۱۴۱۳ق .
- قمي، علي بن ابراهيم، تفسير القمي، قم: دار الكتاب، چاپ سوم، ۱۴۰۴ق.
- كركي، علي بن حسين (محقق كركي)، جامع المقاصد في شرح القواعد، قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق
- كلينى، محمد بن يعقوب، كافي، قم: دار الحديث، چاپ اول، ۱۴۲۹ق.
- گندمكار، عليا كبر، همایش بين المللی هفته گرامیداشت جهانی مساجد، دوره ۴؛ ۱۳۸۵/۰۵/۳۰ ص. ۱۵۷-۱۸۱
- المتقى الهندی، علاءالدين على بن حسام، كنز العمال، بيروت: نشر مؤسسه الرساله، چاپ پنجم، ۱۴۰۱ق
- مجلسي، محمدباقر بن محمدتقي، بحار الانوار، بيروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق
- مفيد، محمد بن محمد، الإرشاد في معرفة حجج الله على العباد، قم: كنزۀ شيخ مفيد، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
- نبويان، سيد محمود، تلازم حق و تكليف، فصلنامه آئين حكمت، ۲(۴)، سال ۱۳۸۹، ص. ۱۵۵-۱۷۹،
- نوري، حسين بن محمدتقي، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسة آل البيت چاپ اول، ۱۴۰۸ق.
- النیشابوری، مسلم بن حجاج، صحيح مسلم، قاهره: دار الحديث، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
- ورام بن أبي فراس، مسعود بن عيسى، مجموعه ورام، قم: مکتبۀ فقيه، چاپ اول، ۱۴۱۰ق.